

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างทางสังคม-เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมของผู้สูงอายุในชนบท และศึกษากระบวนการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุของชาวชนบท รวมทั้งศึกษาถึงปัจจัยที่สนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีการดำรงชีวิตที่ยืนยาวและเป็นสุข การวิจัยดังกล่าวเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีผู้สูงอายุในท้องที่บ้านหมู่ที่ 1 และ 7 ตำบลตาลชุม อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

การศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม-เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมของผู้สูงอายุในชนบท เป็นการศึกษาที่กล่าวถึง สภาพของชุมชน ซึ่งได้แก่สภาพพื้นที่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน อาณาบริเวณ จำนวนพื้นที่ สภาพของประชากร สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิต เครือข่ายความรู้ในการดำรงชีพ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและชุมชน ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการปฏิบัติตนของผู้สูงอายุในชนบท เป็นการศึกษาที่กล่าวถึงการดำเนินกิจกรรมที่ทำให้ผู้สูงอายุมีชีวิตยืนยาว เช่น กิจกรรมทางกายภาพ อันได้แก่ การตื่นนอน การออกกำลังกาย การบริโภคอาหาร การพักผ่อน การปฏิบัติตนเมื่อเจ็บป่วย การรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ และการตรวจสุขภาพ เป็นต้น รวมทั้งศึกษาถึงสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุและการปรับตัว ตลอดจนวิถีทัศน์ ภูมิปัญญา และมรดกทางสังคมที่ผู้สูงอายุมีอยู่ในตนเอง สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการดำรงชีวิตที่ยืนยาวของผู้สูงอายุในชนบท เป็นการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานที่พำนักอาศัย เพศ การร่วมในกิจกรรมของสังคม ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและการเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุของชาวชนบท

การดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยต่าง ๆ
2. การกำหนดประชากร ซึ่งเป็นหน่วยที่ศึกษา (Unit of Analysis)
3. การสร้างและเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. ระยะเวลาที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล
6. การตรวจสอบข้อมูล
7. การวิเคราะห์ข้อมูล
8. การสรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. การศึกษาเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยต่าง ๆ

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยต่าง ๆ ตามหัวข้อดังต่อไปนี้ :-

- 1.1 แนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ
- 1.2 แนวคิดในการเรียนรู้ในการปฏิบัติตน
- 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายสังคมที่สนับสนุนการปฏิบัติตนของผู้สูงอายุ
- 1.4 ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการปฏิบัติตนของผู้สูงอายุ

2. การกำหนดประชากรและกำหนดหน่วยที่ศึกษา (Unit of Analysis)

ผู้วิจัยมุ่งที่จะทำการศึกษาวิจัยว่าผู้สูงอายุชาวชนบท มีการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุอย่างไร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาเฉพาะกรณีศึกษาชุมชนในท้องที่บ้านหมู่ที่ 1 และ 7 ตำบลตาลชุม อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน เนื่องจากเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ มีวัฒนธรรม ประเพณี และระบบเครือญาติ ที่คล้ายคลึงกัน เพราะมาจากเชื้อสายแหล่งเดียวกัน

หน่วยที่ศึกษา (Unit of Analysis) คือผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ทั้งเพศหญิงและเพศชาย มีภูมิลำเนาและวิถีชีวิตอยู่ในตำบลนี้ตั้งแต่เกิดหรืออย่างน้อย 10 ปีขึ้นไป มีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน มีการปฏิบัติตนและภูมิปัญญา หรือมรดกทางสังคมควรแก่การศึกษา ไม่มีประวัติโรคเรื้อรัง โดยวิธีการให้ผู้นำของท้องถิ่นเป็นผู้เสนอชื่อบุคคลที่น่าสนใจ และเป็นผู้ที่ดูแลสุขภาพของตนได้ดี รวมทั้งสิ้น 11 คน เป็นชาย 8 คน และเป็นหญิง 3 คน จากผู้สูงอายุในพื้นที่ทั้งหมดทั้งสองหมู่บ้าน จำนวน 198 คน

บ้านหมู่ที่ 1 และ 7 ตำบลตาลชุมนี้ แต่เดิมหมู่บ้านทั้งสองเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ต่อมาเมื่อมีจำนวนพลเมืองเพิ่มมากขึ้นและสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม มีการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนเพื่อความสะดวกแก่การปกครอง ทางราชการจึงได้แบ่งแยกท้องที่ออกเป็น 2 หมู่บ้าน และเรียกชื่อหมู่บ้านว่าบ้านตาลชุม แต่เพื่อความสะดวกในการวิจัยมิให้เกิดความสับสน ผู้วิจัยจึงขอเรียกหมู่บ้านตาลชุม หมู่ที่ 1 ว่าบ้านตาลชุม หมู่ที่ 1 และหมู่บ้านตาลชุม หมู่ที่ 7 ว่าบ้านใหม่ หมู่ 7 ตามลำดับ และเป็นการเรียกเฉพาะการทำวิจัยในครั้งนี้เท่านั้น

สำหรับเหตุผลซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนในสองหมู่บ้านข้างต้น เพราะ

1. จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า เป็นชุมชนที่มีจำนวนประชากรสูงอายุมากที่สุด ในท้องที่อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
2. ประชากรมีชีวิตเรียบง่าย ได้รับการศึกษาพื้นฐานไม่สูงมากนักและบริการพื้นฐานของรัฐในอดีตไม่มีประสิทธิภาพ ด้อยโอกาส และต้องต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ แต่บุคคลเหล่านั้นสามารถปฏิบัติตนเองให้มีชีวิตยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน
3. เป็นชุมชนที่เคร่งครัดในจารีตประเพณี และวัฒนธรรม ประชาชนให้ความเคารพผู้อาวุโส มีการพึ่งพาอาศัยกัน ยึดมั่นในศีลธรรมและศาสนา
4. ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับชุมชนมาตั้งแต่เกิด เพราะเป็นเครือญาติจึงมีพื้นฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มตัวอย่าง และไม่มีปัญหาในเรื่องภาษาพูด

3. การสร้างและเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

3.1 ตัวผู้วิจัยเอง นับเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด "เพราะการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการพบสัมผัสกับคนโดยตรง" (สุภาวงศ์ จันทวานิช อ้างใน บุญทวี อุบลกุล 2536 : 21) และการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุของชาวชนบท เป็นการศึกษาในระดับลึก ซึ่งจะต้องศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้าน (Holistic) และเจาะลึกเฉพาะกรณีที่แตกต่างกัน

3.2 แบบคู่มือการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อที่จะทำการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ และมีลักษณะเป็นคำถามแบบเปิด (โปรตุเกสภาคผนวก จ.) นอกจากนี้ยังใช้วิธีเก็บข้อมูลโดยการสังเกต หลังจากนั้นจึงใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก การตั้งคำถามในการสัมภาษณ์ เป็นหน้าที่ของผู้วิจัยที่จะซักถามรายละเอียด

เอี้ยตจากผู้ให้สัมภาษณ์ สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกแบบสัมภาษณ์ดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือ เพราะมีลักษณะยืดหยุ่นและสามารถใช้ศิลปะแห่งการทะลอมกล่อมเกล่า หรือชักลางข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ให้ได้ ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุด รวมทั้งใช้ภาษาท้องถิ่นประกอบในการสัมภาษณ์ด้วย

3.3 บันทึกภาคสนามของผู้วิจัย โดยผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ ตามกรอบความคิดที่ได้วางไว้ และบันทึกข้อมูลหลังจากที่ได้พูดคุย หรือสอบถามกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวมทั้งประเด็นต่าง ๆ ที่ได้จากการสังเกตในแต่ละครั้งลงในสมุดบันทึกภาคสนาม หลังจากนั้นจึงนำมาแยกแยะข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ หรือตามประเด็นคำถามอย่างเป็นระบบ พร้อมกับพิจารณาประเด็นที่จะต้องหาข้อมูลเพิ่มเติมต่อไป แล้วจึงวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ ที่สามารถตอบคำถามของการวิจัยได้

3.4 อุปกรณ์ภาคสนาม ประกอบด้วย

- 3.4.1 เครื่องชั่งน้ำหนัก
- 3.4.2 เครื่องวัดส่วนสูง
- 3.4.3 กล้องถ่ายรูป
- 3.4.4 เทปบันทึกเสียง

4. การเก็บและรวบรวมข้อมูล

4.1 การเข้าไปอยู่ในชุมชน ผู้วิจัยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวในฐานะญาติของผู้ให้ข้อมูลภายในพื้นที่ โดยเข้าไปศึกษาชุมชนและพักอาศัยอยู่ในชุมชนในขณะทำการเก็บรวบรวมข้อมูล พยายามสร้างความคุ้นเคยและเป็นกันเองกับผู้ให้ข้อมูลทุกระดับ รวมทั้งศึกษาจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ นำมาประกอบในการพูดคุย สอบถาม และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ตามกรอบแนวความคิดที่วางไว้ ตลอดทั้งใช้อุปกรณ์ภาคสนามประกอบ เช่น กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง เครื่องชั่งน้ำหนัก และเครื่องวัดส่วนสูง ประกอบในการรวบรวมข้อมูลด้วย

4.2 การเก็บและรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล โดยกำหนดเกณฑ์ในการเลือกบุคคลที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ

- 4.2.1 เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุมากที่สุดในชุมชนที่จะทำการศึกษาเรียงลำดับลงมา
- 4.2.2 มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์แข็งแรง และไม่มีประวัติโรคเรื้อรังตามที่กำหนดไว้

4.2.3 มีการปฏิบัติตนในด้านการรักษาสุขภาพอนามัยและยังสามารถร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอยู่เสมอ

4.2.4 มีฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ฐานะดีมาก ปานกลางและค่อนข้างต่ำ และมีภูมิปัญญา หรือมรดกทางสังคมควรแก่การศึกษา

จากการศึกษาพบว่า ผู้ที่เป็นตัวอย่างประชากร ซึ่งจะให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) มีดังนี้คือ

- 1) บ้านตาลชุม 1 หมู่ที่ 1 มีจำนวน 6 คน ได้แก่
 - (1) นายอินปัน ตระกูลแก้ว อายุ 93 ปี
 - (2) นายแสน สระสม อายุ 91 ปี
 - (3) นางเขียว ทิพย์ผ่อง อายุ 85 ปี
 - (4) นายกันทะวงศ์ ช่ายคำ อายุ 82 ปี
 - (5) นายใหม่ อินนะลา อายุ 72 ปี
 - (6) นายอินวาท อินนะลา อายุ 70 ปี
- 2) บ้านตาลชุม 2 หมู่ที่ 7 มีจำนวน 5 คน ได้แก่
 - (1) นายวงศ์ อินนะลา อายุ 89 ปี
 - (2) นายเกียรติทอง จันตะโมกษ์ อายุ 87 ปี
 - (3) นางต่อม ตระกูลแก้ว อายุ 86 ปี
 - (4) นายคำสาร มะโนไย อายุ 74 ปี
 - (5) นางคำอ้อม มงคลนิบลย์ อายุ 72 ปี

4.3 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Depth Interview)

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับบุคคลผู้เป็นตัวอย่างให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละคน พร้อมกับตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ซ้ำ (Repeated Interview) ในประเด็นเดียวกันด้วยคำถามต่าง ๆ กันกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนเดียวกัน และระหว่างคนอื่น ๆ ตลอดจนอาศัยการสังเกตและการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย ส่วนใหญ่

ผู้วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับรายบุคคลทุกคน โดยชักประเด็นคำถามจนเกิดความเข้าใจ จึงนำมาสรุปผลการวิจัย

4.4. การสังเกต

ผู้วิจัยได้อาศัยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในข้อมูล ครั้งแรกโดยเข้าไปสังเกตการปฏิบัติตนของผู้สูงอายุในกิจกรรมของชุมชนและรักษาสภาพอนามัยของตนเอง และเป็นการปูพื้นฐาน ทำให้ตัดสินใจใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าไปร่วมในการกระทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ มีการใช้ภาษาพูดแบบเดียวกัน และเรียนรู้วิถีปฏิบัติตนของผู้สูงอายุ รวมทั้งซักถามและจดบันทึกบางสิ่งบางอย่างที่ไม่อาจเข้าใจได้จากการสังเกต

5. ระยะเวลาที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล เริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2537 เป็นต้นมา และเริ่มเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่เดือนธันวาคม 2537 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2538 หลังจากนั้นผู้วิจัยจะเข้าไปศึกษาชุมชนเป็นครั้งคราว เนื่องจากต้องมาพบอาจารย์ที่ปรึกษาและกลับมาวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งทำการตรวจสอบข้อมูลที่เก็บได้มาว่าถูกต้องเพียงใด ต่อจากนั้นจึงได้กลับไปยังชุมชนเพื่อทำการสำรวจและวิเคราะห์สรุปข้อมูลอีกครั้ง จนถึงการทำการวิเคราะห์ข้อมูลตรวจสอบทั้งจากการสัมภาษณ์และการสังเกต ผู้วิจัยได้ใช้เวลาตรวจสอบความถูกต้องและติดตามข้อมูลที่ยังไม่ครบจนถึงเดือนเมษายน 2538 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ผู้วิจัยสามารถเก็บข้อมูลได้อย่างเต็มที่ และครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

6. การตรวจสอบข้อมูล

ข้อมูลที่ได้มานั้น จะมีการตรวจสอบอย่างละเอียด โดยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า คือตรวจสอบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญมากกว่า 1 คน ถ้าผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1 ให้ข้อมูลตรงกับผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2 และ 3 แสดงว่าข้อมูลนั้นเชื่อถือได้ แต่ถ้าไม่ตรงกันก็ตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลคนอื่น ๆ ต่อไป พร้อมกับตรวจสอบการให้ข้อมูลที่แสดงออกในสถานการณ์และเวลาที่ต่างกันของผู้ให้ข้อมูลคนเดิมว่าข้อมูลนั้นคงเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนอาศัยการสังเกตและการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย เพื่อเป็นการยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ได้ข้อมูลแต่ละครั้ง ผู้วิจัยจะทำการจัดบันทึกและตรวจสอบข้อมูลอย่างละเอียดสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์และวิเคราะห์โดยการแยกแยะข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ และวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของมิติต่าง ๆ การวิเคราะห์นี้จะกระทำภายหลังจากที่ได้ข้อมูลมาแล้วในแต่ละครั้ง ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลดังกล่าวสนับสนุน หรือไม่สนับสนุนกรอบความคิดที่วางไว้ หลังจากนั้นก็จะย้อนกลับไปเก็บรวบรวมข้อมูลอื่น ๆ เป็นระยะ ๆ และนำข้อมูลย้อนกลับมาวิเคราะห์และหาข้อสรุป จนกระทั่งมีความมั่นใจว่าข้อมูลเหล่านั้นถูกต้องและเชื่อถือได้ จึงจะดำเนินการเขียนรายงาน